

„Cred că biografia lui Eliade trebuie să se confrunte cu o perspectivă în primul rînd istoriografică“

Interviu cu profesorul Natale Spineto, Universitatea din Padova

Doctor în Istoria Religiilor la Universitatea din Roma – La Sapienza și în Istoria Religiilor și Antropologiei religioase la Universitatea din Paris IV – Sorbona, Natale Spineto a predat la Universitatea din Geneva și la cea din Milano; a fost director de studii la „Ecole Pratique des Hautes Etudes“ din Paris, secția de Științe religioase, și acum e profesor de istoria religiilor la Universitatea din Torino. E autorul a circa șazeci de articole științifice și volume, între care *Simbolurile în istoria omenirii*, Jaca Book, 2002 (tradus și în franceză, greacă, spaniolă, germană, maghiară), *Dionysos la teatru. Contextul sărbătorii dramei grecești*, Roma, 2005, *Mircea Eliade istoricul religiilor*, Brescia, 2006 (tradusă în română și franceză). Printre cărțile pe care le-a îngrijit, se pot menționa *Mircea Eliade – R. Pettazzoni, Istoria religiilor are un sens?*, Paris, 1994, *Exploratori ai gândului omenesc. Georges Dumézil și Mircea Eliade (îngrijită cu J. Reis)*, Milano 2000 (ediție franceză, 2003), *Istoria comparată a religiilor* (îngrijită cu G. Filoramo), Pisa – Roma 2002, *Înteruperea cotidianului. Construcția timpului în experiența religioasă*, Milano 2005, *Timpul și destinul umanității în lumina religiilor și culturilor* (îngrijită cu J. Reis), Turnhout, 2007. Cu ocazia Congresului Internațional al Societății Europene de Istorie a Religiilor din București a fost decorat cu medalia „Centenar Mircea Eliade“ de președintele Traian Băsescu „pentru meritele și contribuția în câmpul istoriei religiilor“.

– Ați îngrijit și publicat în 1995 la Editura Cerf din Paris un volum de corespondență *Mircea Eliade-Raffaele Pettazzoni sub titlul „Istoria religiilor are vreun sens?“*. De ce v-a preocupat în mod deosebit corespondența celor doi istorici ai religiilor și cum anume credeți că ați răspuns la întrebarea conținută în titlul volumului?

– Raffaele Pettazzoni, primul titular al unei catedre de Istoria Religiilor din Italia, a lăsat moștenire toate documentele sale personale (scrisori, manuscrise, notițe) și o parte din cărțile și arhiva sa, bibliotecii din localitatea sa natală, San Giovanni în Persicelo. La San Giovanni în Persicelo am găsit scrisorile pe care Eliade le-a trimis „maestrului“ său italian. Directorul fondului Pettazzoni de la bibliotecă, Mario Gandini, mi le-a pus la dispoziție. Așa mi-am îmbogățit dosarul cu alte câteva scrisori trimise de Pettazzoni lui Eliade care se găsesc la Biblioteca Regenstein din Chicago, și cu altele pe care mi le-a procurat Mircea Handoca. Proiectul de publicare a fost prezentat la Editions du Cerf din Paris de către Michel Meslin, pe atunci președinte la Sorbona, care a scris prefața volumului, sprijinit de Cristinel Eliade. În 1994, în sfârșit, volumul a ieșit. Pînă în anii '90, numai câteva scrisori eliadiene au fost publicate; cu un an înainte, în 1993, ieșise primul volum din ediția scrisorilor primite de Eliade, îngrijită de Handoca. Cu *L'Histoire des religions at-t-elle un sens?* se tipărea, pentru prima oară, o corespondență integrală și bilaterală a lui Eliade, care cuprindea o perioadă foarte lungă – treizeci și trei de ani – și număra 133 de scrisori. Cred că interesul pentru corespondență stă, dincolo de cantitatea și calitatea documentelor pe care le prezintă (numărul lor, arcul cronologic în care sînt dispuse, faptul de a fi aproape toate inedite), în faptul că, cu Pettazzoni și Eliade, se înfruntă – și dialoghează – două concepții total diferite asupra istoriei religiilor: o concepție istoricistă și o concepție anistoricistă. Titlul cărții mele, cum se întîmplă des, a fost ales de editor la sugestia lui Michel Meslin, dar, după cum a notat unul din recenzorii volumului, nici unul din cei doi cercetători nu s-a îndoit că istoria religiilor n-ar avea sens. Din contră, elementul comun lui Pettazzoni și Eliade, dincolo de divergențele lor metodice, este convingerea fermă a autonomiei istoriei religiilor ca disciplină științifică și academică.

– Cînd ați luat contact cu opera lui Eliade?

– Cred că am auzit pentru prima dată de Eliade în timpul liceului, cînd am primit cadou volumul colectiv *Myths*, tradus în italiană cu titlul *L'Universo fantastico dei miti*, de editura Mondadori din Milano, în 1977. Cartea avea o introducere asupra concepției despre mit semnată de Eliade. Am avut dintotdeauna o mare curiozitate pentru lumea religiilor și cartea, o mîină de povestiri și imagini sugestive, m-a cucerit.

– Știu că ați studiat la Universitatea din Milano, iar licența ați dedicat-o lui Eliade. Ce v-a atras în scrierile lui Eliade?

– Studiam filozofia și m-am hotărît să dedic lucrarea mea de diplomă temei „illud tempus“. Cum atunci eram interesat îndeosebi de psihologie, am lucrat asupra raportului dintre Eliade și Jung. Din lucrarea mea de diplomă s-au născut primele două studii despre Eliade: mica monografie *Psicologia e*

storia delle religioni nel pensiero di Mircea Eliade, ieșită la Ferrara în 1992, și un articol cu titlul *La nostalgia del paradiso. Religione e simbolo in Mircea Eliade*, publicat în *Filosofia e teologia* în același an.

– Este știut că între Pettazzoni și Eliade s-a stabilit începînd din 1926 și pînă în 1959 o amplă corespondență și o trainică prietenie. Cît de benefică în planul creației științifice devine această relație în raport cu întreaga operă a lui Eliade?

– Eliade îl citește pentru prima oară pe Pettazzoni în timpul ultimului an de liceu, în perioada în care interesele sale se orientau tot mai clar spre materiile umaniste și, în special, spre orientalistă și istoria religiilor. Pettazzoni exercita asupra lui o influență determinantă, dacă Eliade ajunge să-l numească „primul și singurul său maestru“. Cînd îi scrie prima dată, doi ani mai tîrziu, Eliade e un tînar student în anul întîi la Universitate, în timp ce Pettazzoni e un profesor universitar deja afirmat. Se naște imediat un raport de schimb epistolar între cei doi din care Eliade extrage o încurajare pentru studiile lui istorico-religioase. Se poate spune că găsisse în scrierile lui Pettazzoni un model de istorie a religiilor înțeles ca disciplină generală, care nu se limita la studierea unei arii culturale, ci avea o natură comparativă – ea nu se poate reduce la alte științe din moment ce se fondează pe recunoașterea unei valori particulare religiei, și nu poate fi decît o critică a obiectelor sale.

– Eliade îi scrie ilustrului profesor prima scrisoare la 19 ani, considerîndu-l pe Pettazzoni ca unicul său maestru. Între timp Eliade devine un gînditor de talie europeană, publică în cele mai importante edituri franceze cărți esențiale de istoria religiilor, iar maestrul său italian îl felicită pentru fiecare

reușită. Întrebarea mea este dacă nu cumva raportul dintre Maestru și Discipol se va schimba în timp, probabil după 1950, Eliade fiind și el într-un fel tot un Maestru, avînd o operă, devenind o autoritate în domeniu?

– Pettazzoni a avut dintotdeauna o înaltă considerație pentru Eliade. Cînd în 1957, se deschide concursul de succesiune pentru Catedra sa de Istorie a Religiilor la Universitatea din Roma, îi scrie tînarului său coleg român „voilà une occasion pour vous“; Pettazzoni îl consideră de acum, cum spuneți dvs, un „maestro“ în câmpul său, încît îl invită să participe la concurs. În anii '50, Pettazzoni, pe atunci președinte al Asociației Internaționale de Istorie a Religiilor, reținea că domeniul istoriei religiilor se împărțea în două mari orientări: cea istoricistă și cea fenomenologică. După moartea lui Gerardus Van der Leeuw, îl consideră pe Eliade principalul reprezentant al fenomenologiei.

– Credeți că această corespondență ar putea interesa nu doar ca simplă corespondență, ci ca sursă bio-bibliografică pentru cercetătorii operei lui Eliade?

– Corespondența se referă la foarte multe circumstanțe ale vieții celor doi studiosi, pe care notele le explică și documentează. Îngrijindu-mă de editarea acestora aveam desigur speranța că munca mea ar putea da o contribuție la mai buna cunoaștere a biografiei sale intelectuale. Nu pot să apreciez dacă speranța mi s-a realizat, dar mi-a făcut plăcere să văd cum corespondența Eliade-Pettazzoni a fost folosită de către studiosii care s-au ocupat de Eliade în ultimii zece ani.

– Există deosebiri de vederi între cei doi?

– S-ar putea zice că au maniere opuse de a studia religiile. Pettazzoni, cu școala „storicista“ de la care se reclamă, pune în centru „fapta religioasă“, înțelegând ca „factum“, ceva care a fost făcut, produs de om; pentru Eliade, viceversa, ceea ce contează e „fenomenul religios“ ca hierofanie, adică manifestarea transcendentă a sacrului.

– Dar între conceptul de arhetip eliadian în comparație cu arhetipul lui Jung? A fost influențat Eliade de Jung, chiar dacă el definește arhetipul său ca avînd o coloratură pur platoniciană?

– Eliade folosește pentru prima dată termenul „arhetip“ vorbind de alchimia babiloniană fără nici o referire la Jung. Probabil că a început să facă uz mai frecvent de acest termen influențat de citirea psihiatrului din Zurich, dar a vrut mereu să țină distanță de el. Luările lui de poziții apropo de acest concept, din jurul anilor '50, sînt cunoscute, dar deja în 1947, mai înainte de a-l cunoaște personal pe Jung și a întretine o corespondență cu el, chiar într-o scrisoare trimisă lui Pettazzoni, Eliade precizează că pentru el cuvîntul „arhetip“ nu are același sens ca pentru Jung. M-am ocupat de tema „arhetipului“ în diverse articole, ultimul dintre acestea va apărea în revista americană „Religions“, într-un număr monografic Eliade, și cred că pot zice că înțelesurile conceptului de „arhetip“, la cei doi, dincolo de unele analogii, nu

Cîntă maică-mea în far, Teatrul Național „Marin Sorescu“, Craiova

După căderea cortinei, Compania ApARTE, Moscova

se pot reduce unul la altul. Cred că Eliade folosește cuvântul „arhetip” cu diverse semnificații, una dintre acestea e desigur aceea platoniciană la care vă refereați. Dar înțelesul eliadian de „arhetip”, cel mai original și mai interesant este, după părerea mea, acela „morfologic”, pe care Eliade îl elaborează având în minte morfologia lui Goethe.

– Prin ce se detașează anistorismul lui Eliade de istorismul lui Pettazzoni?

– Problema anistoricismului lui Eliade e complexă, pentru că noțiunea de „istoricism” poate avea multe semnificații în istoria filozofiei și nu e mereu clar la care din aceste semnificații studiosul român se referă. Simplificând, se poate zice că pentru Eliade faptul religios prezintă, în structura lui, o tensiune spre depășirea istoriei și că această tensiune nu poate să fie înțeleasă integral printr-un studiu exclusiv istoric. E nevoie de o hermeneutică a simbolurilor, care să permită culegerea – dincolo de determinările istorice, de altfel fundamentale, pentru că sacral nu se arată decât în istorie – însemnătății universale și natura revelațiilor sacralului. Pentru Pettazzoni, ceea ce e interesant e în schimb faptul religios ca produs al omului, care ilustrează varietatea situațiilor culturale și existențiale în care umanitatea se găsește din când în când. Cît privește religia, pentru Pettazzoni nu e necesară evadarea din istorie, mai ales pentru a înfrunta momentele critice pe care existența umană le prezintă. Dar, cum a scris Paul Ricoeur în recenzie sa asupra corespondenței Eliade-Pettazzoni „si Eliade n'en a jamais fini avec l'histoire, Pettazzoni n'en a jamais fini avec le sens”.

– Credeți că e posibilă o așa-zisă evadare a omului din istorie, așa cum percepe Eliade fuga omului de azi din fața „terorii istoriei”?

– Cred că e fundamentală în religii, tema dialecticii dintre timpul ordinar (timpul istoric) și suspensia sa, între realitatea comună și accesul într-o realitate „altă”. Gîndesc că Eliade a adus contribuții importante în studiul dialecticii.

– Ce ne puteți spune despre raporturile colegiale pe care Eliade le-a avut și cu alți istorici ai religiilor italieni, mai precis cu Tucci, considerat în anii '20-'30 specialist în istoria indiană?

– Eliade l-a numit pe Tucci unul dintre „primii începători în studiile indiene” și în biblioteca în care Tucci ținea seminarul său, la Roma, în anul 1928, Eliade găsește „Istoria Filozofiei Indiene” de Dasgupta, carte care îl va determina să întreprindă călătoria sa în India. Ca și pe Pettazzoni, Eliade îl numește, în scrisorile sale, și pe Tucci „maestro”, și va menține cu acesta un raport de prietenie pînă la moarte. Pentru tînărul Eliade cultura italiană a fost importantă: în afară de Pettazzoni și Tucci, au avut o influență asupra lui și Macchioro, Buonaiuti, Formichi, Papini (dar și Croce, Gentile și alții). După război, Eliade va întreține raporturi de prietenie și colaborare cu de Martino, Brelich, Bianchi, Gnoli, Pestalozza, Marconi.

– Dar cu Papini, după citirea și comentariul la romanul său autobiografic „Un om sfîrșit”, care a făcut epocă în România prin-
te congenerii lui Eliade?

– Lectura lui Papini i-a stimulat lui Eliade interesul pentru cultura italiană. Confrun-
rea cu acesta a fost unul din momentele
relevante ale biografiei tînărului Eliade, dar
cred că nu a avut un rol determinant în
formarea lui Eliade ca istoric al religiilor,
care e segmentul pe care se concentrează cer-
cetările mele, dacă nu, poate, pentru o anume
viziune a creștinismului care îi apropie pe cei
doi studiosi.

– Ce cărți ale lui Eliade au fost publicate
în Italia?

– În afară de operele din tinerețe mai
însemnate, practic toate cărțile scrise după
război, în afară de al doilea și al treilea volum
din Jurnal și cărți de mai mică însemnătate,
ca antologia „De la primitivi la Zen”.

– Care este punctul Dvs de vedere privind
„rătăcirile de tinerețe” ale lui Eliade din
anii '30?

– Cred că marea parte a dezbaterilor
apropro de această problemă a fost umbrită de
o situație pe care o consider nepotrivită pen-
tru un istoric: împărțirea cîmpului între ca-
lomniatori și apologeti. Eu cred că trebuie să
se înfrunte biografia lui Eliade cu o perspec-
tivă, înainte de toate, istoriografică, adică, cu
o analiză istorico-critică, înăuntrul contextu-
lui de referință. Judecata morală, politică sau
juridică, inventivitatea și exaltarea sînt legi-
time, pot să fie interesante, în anumite situa-
ții sînt necesare, dar se prezervă la alte ge-
nuri literare și în alte studii. Ele se întîlnesc
totuși des – relativ la Eliade – în opere care
se prezintă ca lucrări istorice. Din această
perspectivă, care nu admite simplificări și
banalizări, am înfruntat problema pe care mi-
o puneți, în cartea mea „Mîrcea Eliade isto-
ricul religiilor” (Brescia 2006), care va fi pu-
blicată în curînd, actualizată, în traducere
românească, la care trimit cititorul.

– Care sînt proiectele Dvs, imediate și de
perspectivă (referitoare la calitatea dvs. de
„eliadist”)?

– După cum spuneam, ultima mea carte
despre Eliade va fi în curînd publicată în lim-
ba română. Este în pregătire o ediție france-
ză, care va ieși și aceasta în versiune revăzută
și actualizată. De acum biografia lui Eliade e
așa de bogată și sînt așa de multe documente
în arhiva care-l privește, publicate în ultimul
timp, că e greu să gîndești la a scrie alte ope-
re de sinteză. Socotesc că voi da încă o con-
tribuție „eliadiană”, cu argumente punctuale
și specifice, dar opera lui Eliade mă intere-
sează acum mai ales înăuntrul unui discurs
istoriografic mai general despre istoria isto-
riei religiilor în secolul douăzeci.

Interviu de Gabriel Stănescu

PRO

Începem în acest număr prezentarea
proiectului european **PRO – Tradu-
cerea poeziei contemporane** de la
Masterul pentru Traducerea Textului
Literar Contemporan, București, inițiat
de prof. dr. LIDIA VIANU (Director al
Centrului pentru Traducerea și Interpre-
tarea Textului Contemporan, Universi-
tatea București) și ANNE STEWART
(Agent literar, Londra: <http://www.poetryp.co.uk/>). În fiecare număr, vom pre-
zenta, cu un poem sau două, cîte un tra-
ducător implicat în proiect.

Parteneri: CTITC (Universitatea
București), poetry p f (Londra), revista
CTITC online *Translation Café*
(<http://www.e-scoala.ro/ctitc/index.html>, director Lidia Vianu), Radio
Romania Cultural (redactor: Dan
Verona), Consiliul Britanic București,
Revista „Timpul” (Liviu Antonesei),
Revista „Luceafărul” (redactor șef: Dan
Cristea), PEN Clubul Român.

Spitalul St. Elizabeth's

VICTORIA FIELD

Mirosul de spital
Mă urmărește în autobuz

Mi se așează în păr
Ca o fantomă tristă

Miroase a ceva
Ce trebuie să fi pierdut

Îmi număr degetele
Cu atenție

Nu-mă-uita

O constelație de ochi albaștri
Ce nu poate privi încoace

Un nume insistent, strigînd
Fără a avea nimic de spus

O cuvertură cu zorzoane și picătele
Fără un suflet micuț adormit

O frumusețe dansatoare, ce pozează,
Și nici o șuviță de păr de păstrat

O împrăștiere de drăgălășenie
Ce nu va lua nici o formă și nu va crește

Te voi ține minte, cea care nu ai fost,
Care nu poți nici veni și nici pleca.

traducere de
DANIELA OANCEA

În atenția Sinodului Bisericii Ortodoxe Române,

Vă rog să primiți mesajul meu de solida-
ritate cu Înaltpreasfințitul Părinte Mitropolit
Dr. Nicolae Corneanu. Este o datorie morală
pentru persoane din mediul meu social și
intellectual să arătăm că Înaltpreasfințitul
Mitropolit este una dintre marile personali-
tăți ale vieții religioase și culturale româ-
nești, cărturarul ce aparține universului bise-
ricesc ortodox și care prin generozitate, ști-
ință de carte, talent și înțelepciune conferă
consistență demersurilor de integrare euro-
peană a României.

Banatul – regiunea în care Înaltpreasfin-
țitul Părinte Mitropolit Dr. Nicolae Corneanu
păstorește de cinci decenii – este una în care
comunicarea, cunoașterea reciprocă a cul-
telor și culturilor, împrumuturile de valori și
obiceiuri sînt realități cotidiene. O fecundă
moștenire istorică regională și zonală indică
persistența admirabilelor ambivalențe cul-
turale și mai puțin a particularităților.

Conservarea diversității spirituale, cultu-
ral-patrimoniale, simbolice din Banat este
legată de contribuțiile excepționale ale

Înaltpreasfințitului Părinte Mitropolit Dr.
Nicolae Corneanu. Acestea devin cu atît mai
importante cu cît dau seama asupra crezu-
lui umanist și asupra sentimentului de soli-
daritate umană exersate în modul cel mai
firesc de unul dintre eminenții reprezen-
tanți ai Bisericii Ortodoxe Române.

Timișoara, 8 iulie 2008

VICTOR NEUMANN
Universitatea de Vest din Timișoara